

СВІТОВИЙ ДОСВІД РЕФОРМУВАННЯ СИСТЕМИ ПЕНСІЙНОГО СТРАХУВАННЯ

Кандидат економічних наук Назаренко Я.Я.

В статті досліджено досвід та механізми формування систем пенсійного страхування розвинутих країн, а також узагальнено і проаналізовано існуючі моделі пенсійного страхування.

Experience and mechanisms of forming of the systems of pension insurance of the developed countries are investigational in the article and also generalized and the existent models of pension insurance are analysed.

Постановка проблеми. Проблема реформування системи пенсійного страхування, сьогодні, є актуальною не лише для України, а й для країн з ринковою економікою. Про це свідчать події, що розгорнулися у країнах Європи. Перш за все це пов'язано з тим, що відносна чисельність людей старшого віку значно збільшилась у порівнянні з минулими роками. У розвинутих країнах частка населення 60 років і більше в 2010 р. досягла, а в деяких країнах і перевищила, 20% від загальної чисельності населення. Очікується, що до 2050 р. кожен третій буде не молодший 60 років [5]. У найбільш розвинутих країнах чисельність людей старшого віку уже перевищує чисельність дітей молодше 15 років, а до 2050 р. на кожну дитину буде приходиться дві людини 60 років і більше. Процес старіння населення супроводжується не тільки зменшенням народжуваності, а й зменшенням смертності, і як наслідок, зростанням тривалості життя. Середня тривалість життя чоловіків у країнах Європи становить 74 — 80 рр., а жінок 80 — 85 рр. У зв'язку із старінням населення і змінами форм зайнятості у солідарних пенсійних системах росте частка державних витрат на підтримку існуючих пенсіонерів, зростає і частка пенсійних витрат у ВВП, збільшується навантаження на працездатних членів суспільства. Тому, починаючи з 80-х рр. минулого сторіччя багато країн розпочало реформування своїх систем пенсійного страхування. Змін зазнали деякі параметри пенсійних програм, були запроваджені схеми обов'язкових базових виплат, законодавчо підвищений вік виходу на пенсію, скорочені стимули і вигоди більш раннього виходу на пенсію, введені системи обов'язкового та добровільного пенсійного накопичення. Однак, не зважаючи на тривалість пенсійних реформ ці питання й досі залишаються актуальними як для розвинутих країн, так і для пострадянських країн.

Пенсійна система країни має забезпечувати достойний, реальний, постійний та надійний дохід в старості відповідно до особистого вкладу кожної людини протягом періоду її економічної активності. Також, одночасно з цим, на макрорівні пенсійна система покликана сприяти економічному розвитку держави через вклад у фінансову стабільність, рівномірний та адекватний податковий тиск, акумулювання та інвестування пенсійних коштів в економіку країни.

Нажаль пенсійна система України не відповідає цим вимогам. Вона не забезпечує достойний рівень пенсійного забезпечення, створює проблеми у фінансовій системі країни, надмірно тисне на бізнес.

Ціль статті (постановка завдання). Метою статті є дослідження досвіду та механізмів реформування систем пенсійного страхування розвинутих країн, а також узагальнення і аналіз існуючих моделей пенсійного страхування.

Аналіз досліджуваної проблеми. Теоретичні і методологічні основи проблем реформування пенсійної системи та можливості застосування закордонного досвіду в Україні висвітлені в працях А. В. Михайлова, О. Й. Ткач, О. Мельник, М. Могілевець, С. І. Юрій, М. П. Шаварина, Н. В. Шаманська, С. Ю. Трубич, В. Є. Швець та ін. Однак, як показують останні події у світі, в умовах нестачі фінансових ресурсів та постійного старіння населення проблема реформування пенсійного страхування досі залишається не вирішеною як в Україні так і за її межами.

Виклад основного матеріалу.

Необхідність та основні заходи реформування пенсійної системи кожна країна обирає для себе самостійно виходячи із основних причин та завдань. Серед основних причин, що зумовлюють невдоволення населення існуючою пенсійною моделлю виділяють низький розмір солідарних пенсій, не повне врахування тих, хто багато заробляє і відповідно робить більші пенсійні внески, складність та запутаність пенсійного законодавства, неможливість завчасно розрахувати свою пенсію кожним громадянином.

Для усунення наведених недоліків під час реформування пенсійної системи слід вирішити декілька завдань. По-перше, — це підвищення доходів Пенсійного фонду, з якого виплачуються пенсії. Основним джерелом фінансових ресурсів фонду є збори з фонду оплати праці та заробітної плати. Не зважаючи на досить високі ставки зборів — 33,2% для роботодавців та 2% для працівників — цих коштів не вистачає на здійснення необхідних пенсійних виплат. Однією з причин цього в Україні є практика виплати суми мінімально встановленої законодавчо заробітної плати офіційно, а іншої частини у «конверті». Слід зазначити, що пенсія розраховується з заробітної плати з якої сплачувались внески до фонду. Тому одним із завдань реформування пенсійної системи України є виведення прихованої частини зарплат з тіні і збільшення завдяки цьому надходжень для виплати пенсій сьгоднішнім пенсіонерам. Зрозумілим є і те, що без серйозних стимулів, ні працівники, ні тим більше роботодавці не будуть поспішати виводити заробітні плати із тіні — з конвертів та інших тіньових схем. Тому реформування пенсійної системи повинно забезпечити стимули для працюючого населення до сплати внесків з усіх своїх доходів. Для цього необхідно відмовитись від існуючої системи обліку пенсійних прав (за стажем роботи і по розміру заробітної плати за останні роки), оскільки вона не враховує вклад кожної особи в доходи пенсійної системи. Нова пенсійна модель повинна враховувати кожну копійку внесену особою за кожен рік та місяць свого трудового стажу, а також повинна закріплювати їх у вигляді зобов'язань держави персонально перед кожним працівником. А після виходу його на пенсію, ці зобов'язання повинні виконуватись у повному об'ємі, з врахуванням всіх підвищень і індексацій, що мали місце за роки його трудової діяльності.

Третім завданням реформування пенсійної системи є забезпечення її прозорості. Зобов'язання держави перед громадянами по пенсійним виплатам повинні виражатись не у відсотках чи роках, а в гривнях. І кожен громадянин повинен отримувати звіт про стан зароблених ним пенсійних прав — в якому об'ємі перераховані внески за нього роботодавцем, який загальний обсяг пенсійного капіталу, нарахованого йому за всі роки роботи, в яких розмірах він індексувався і т.і. Повідомлення про це кожний працівник повинен отримувати щорічно.

Ще одним важливим завданням є гарантування збереженості внесків кожного громадянина як до державного пенсійного фонду так і до недержавного.

Всі завдання та ряд інших притаманних певній пенсійній системі вирішує та чи інша модель функціонування пенсійної системи. Класифікація пенсійних систем за критеріями представлена на рис. 1.

Рис. 1. Класифікація пенсійних систем

У світовій практиці широко застосування за способом функціонування отримали пенсійні системи розподільного та накопичувального характеру. Функціонування розподільчої пенсійної системи передбачає її фінансування за рахунок акумуляції коштів працюючого населення з перерозподілом їх на користь громадян попередніх поколінь — пенсіонерів у формі пенсій. Акумуляція коштів та величина пенсій в

цій системі базується або на страховому або на податковому принципі. Відповідно до страхового принципу, кошти на виплату пенсій формуються із спеціальних внесків із заробітної плати, а розмір пенсій визначається строком та розміром сплачених внесків. Відповідно до податкового принципу, кошти на виплату пенсій формуються за рахунок податкових надходжень, а розмір пенсії є переважно однаковим. Серед позитивних сторін розподільної системи можна виділити те, що вона внаслідок оперативного використання залучених коштів не підпадає під дію таких факторів як: інфляція, зміна ціни робочої сили, зміна структури споживчого ринку та ринку праці. Її існування не вимагає додаткових витрат на збереження та підтримку купівельної спроможності, обслуговування пенсійного капіталу та ризику його втрати. Однак, не слід забувати і про недоліки цієї системи: неможливість створення справедливої системи розрахунків накопичених пенсійних прав; залежність від демографічних факторів, від співвідношення кількості працюючого населення — платників внесків до пенсіонерів, та відповідно залежність забезпеченості пенсіонерів не від їх колишнього внеску в пенсійні фонди, а від економічної активності працюючого населення — величини їх внесків до пенсійних фондів.

Накопичувальна система базується на принципі накопичення працівником своїх пенсійних заощаджень протягом трудового періоду. Накопичені такі чином кошти та нараховані на них доходи повинні бути розподілені на весь після пенсійний період застрахованої особи і виплачуватись їй або її нащадкам у формі анuitету. Позитивними моментами функціонування цієї пенсійної системи є залежність розміру майбутнього забезпечення від розмірів відрхувань особи у працездатному віці, це виступає значним стимулом для збільшення заощаджень. Як показує світовий досвід ця система є більш прозорою та зрозумілою для переважної більшості населення. Однак одним із вагомих її недоліків є високий ступінь її залежності від зовнішніх факторів, так як накопичені внески слід зберігати та обслуговувати, зберігаючи їх платоспроможність протягом життя застрахованого покоління.

З точки зору поділу пенсійних систем на обов'язкові та добровільні держава бере активну участь у формуванні системи пенсійного захисту населення. Це відбувається за рахунок закріпленого на державному рівні обов'язкового та приватного пенсійного забезпечення. Серед основних причин застосування обов'язкового державного пенсійного страхування є те, що не всі громадяни можуть правильно перерозподілити свої доходи протягом всього життя, щоб забезпечити собі кошти на старість; неспроможність забезпечення страхування ризиків; недостатність інформації через яку велика кількість людей нездатні оцінити довготермінову платоспроможність фінансових установ; низькі доходи громадян, і відповідно їх неспроможність відкласти кошти на старість.

Застосування добровільних пенсійних систем дасть можливість додаткового збільшення пенсійного захисту населення, так як виступають додатковими акумуляторами інвестиційних ресурсів суспільства.

Розглянуті системи мають як недоліки так і переваги. На практиці більшість країн світу використовують змішані системи соціального захисту населення. На сьогодні у світі функціонують чотири основні моделі соціального захисту населення (табл. 1):

— Соціально-демократична модель скандинавських країн — держава бере на себе значну долю відповідальності за соціальний захист населення;

— Модель неоліберальна — проблеми щодо соціального захисту між підприємцями і найманими працівниками розв'язуються переважно за участі профспілок;

— Модель неоконсервативна заснована на змішаному державно-приватному розв'язанні соціальних проблем — відповідальність окремого підприємця замінена системою обов'язкової колективної відповідальності під контролем держави;

— Система Беверіджа — головним завданням держави є захист мінімальних доходів громадян.

Розглянемо кожну з перелічених моделей на прикладі країни, де вона застосовується. Пенсійна система Швеції є багаторівневою, перший рівень — обов'язковий — розподільна система, яка базується на принципі встановленого внеску, другий рівень — обов'язковий — накопичувальна система, третій рівень — необов'язковий — професійні та індивідуальні пенсійні заощадження. Пенсійна система Швеції складається з двох періодів: періоду накопичення капіталу і періоду страхування. Протягом першого періоду люди працюють і роблять внески. Їх внески направляються на індивідуальні фінансові рахунки і стають частиною інвестиційних портфелів.

Спосіб за допомогою якого це відбувається відрізняє Швецію від інших країн з обов'язковою накопичувальною системою. Другий період починається з моменту виходу на пенсію. На цьому етапі людина

Таблиця 1

Основні характеристики моделей соціального пенсійного страхування економічно-розвинутих країн світу.

Ознака	Німеччина	США	Швеція	Франція
Країна застосування	Німеччина	США	Швеція	Франція
Модель пенсійного страхування	Неоконсервативна модель	Неоліберальна модель	Соціально-демократична модель	Неоконсервативна модель
Вік виходу на пенсію для жінок/чоловіків	65 / 65	65 / 65	60 / 60	62/62
Внески на пенсійне страхування: роботодавці/ наймані працівники	10,2% / 10,2%	6,2% / 6,2%	32,92% / 7%	8,2% / 6,6%
Основні засади функціонування системи	Система характеризується як „система трьох рівнів“: <i>перший рівень</i> — всі системи, що є обов’язковими для визначеного кола осіб та діють на основі законодавчих норм; <i>другий рівень</i> — забезпечення старості за рахунок підприємств; <i>третій рівень</i> — турбота про свою старість приватним способом	Застосування обов’язкової державної розподільної системи пенсійного забезпечення та накопичувальної неонов’язкової системи	Пенсійне забезпечення складається з національної базової пенсії та національної додаткової пенсії	Система характеризується як „система трьох рівнів“: <i>перший рівень</i> — всі системи, що є обов’язковими для визначеного кола осіб та діють на основі законодавчих норм; <i>другий рівень</i> — забезпечення старості за рахунок підприємств; <i>третій рівень</i> — турбота про свою старість приватним способом
Особливості функціонування системи	Законотворчо закріплено обов’язковість першого рівня пенсійного страхування.	Можливість накопичувати декілька додаткових пенсій за рахунок приватної колективної за місцем роботи, індивідуальної та страхування життя	Використання як додаткових джерел пенсійного забезпечення квазі-обов’язкових професійних схем, ануїтети страхових компаній, індивідуальні пенсійні ощадні рахунки	Законотворчо закріплено обов’язковість першого рівня пенсійного страхування.
Основні принципи	Принцип залежності розміру пенсії від розміру заробітної плати і факту сплати страхових внесків	Принцип накопичення	Принцип врахування внесків	Принцип залежності розміру пенсії від розміру заробітної плати і факту сплати страхових внесків

починає вилучати кошти із системи по тим чи іншим правилам. Внески в пенсійну систему в Швеції збираються і контролюються податковими органами.

Модель пенсійного страхування Німеччини характеризується як «система трьох рівнів». Перший рівень пенсійної системи функціонує на основі законодавчих норм і є обов'язковим. Другий рівень передбачає забезпечення старості підприємствами. Більшість підприємств виплачують своїм колишнім співробітникам при виході на пенсію по віку так звані «пенсії від підприємства» додатково до пенсій, зароблених в системі обов'язкового пенсійного страхування. Третій рівень захисту — це піклування про свою старість особисто, цей рівень є добровільним, тобто кожен самостійно приймає рішення щодо забезпечення своєї старості, способу та методів її забезпечення.

Висновки та перспективи подальших розвідок з даного напрямку Отже, на сьогоднішній день більшість країн світу застосовують змішану багаторівневу модель соціального захисту, яка поєднує в собі розподільчу пенсійну систему так і накопичувальну. Розподільча пенсійна система введена як обов'язкове пенсійне страхування і стосується всього населення країни, а приватне страхування базується на основі накопичувальної системи. У багатьох розвинутих країнах світу також застосовують професійні пенсійні системи. У таких країнах як Франція, Німеччина вони стали невід'ємною складовою частиною системи соціального забезпечення працівників, що є ще одним джерелом пенсійних доходів населення у старості. Заохочення громадян до добровільної системи пенсійного страхування відбувається через сприйняття її як справедливої і такої, що відповідає інтересам населення.

Література

1. Мельник О. Реформування пенсійного забезпечення в Україні // Фінанси України. — 2002. — №4. — С.32-39.
2. Михайлов А.В., Ткач О.Й. недержавні пенсійні фонди: сьогоднішній погляд у майбутнє. — Київ: В-во СПД Савчина, 2001. — 244 с.
3. Трубич С.Ю., Швець В.Є. Формування системи соціального-страхування // Фінанси України. — 2000. — №2. — С.110.
4. С.І.Юрій, М.П. Шаварина, Н.В.Шаманська Соціальне страхування: Підручник. — К.: Кондор. — 2004. — 464 с.
5. Офіційний сайт Державного комітету статистики України [Електронний ресурс] — <http://www.ukrstat.gov.ua/>
6. Офіційний сайт Пенсійного фонду України [Електронний ресурс] — <http://www.pfu.gov.ua/>

УДК 336.02

ПОДАТКОВА ПОЛІТИКА УКРАЇНИ В УМОВАХ ДІЇ ПОДАТКОВОГО КОДЕКСУ

Наконечна С.А.,
Мовчан В.Л.

Статтю присвячено аналізу системи податкового регулювання України в умовах дії Податкового кодексу. Дослідження проводиться в наступному напрямку: сучасний стан, проблеми та перспективи подальшого розвитку. Запропоновано систему заходів, реалізація яких сприятиме удосконаленню системи оподаткування підприємств.

The article is sanctified to the analysis of the tax adjusting of Ukraine in the conditions of action of the Internal revenue code. Research is conducted in next direction: the modern state, problems and prospects of further development. The system of measures realization of that will assist the improvement of the taxation system of enterprises is offered.

Постановка проблеми. Однією з найважливіших умов економічного зростання та соціально-політичної стабільності будь-якої країни є цілісність та збалансованість податкової системи. Розвиток податкової політики завжди відносився до важливих категорій в економічному житті нашої держави. Це пояснюється перебуванням економіки в режимі оздоровлення після світової фінансової кризи, коли виникає необхідність правильного та активного управління господарчими процесами, використання фінансового потенціалу, основу якого складають саме податки.

Стрімке посткризове відновлення української економіки на основі нової якості розвитку неможливе без розбудови прогнозованої, ефективної та дієвої податкової системи. В нових ринкових економіках, якою